

ՓՈԽԱՆ ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆԻ

«ԵՐՈՒՍԱՂԵՄԻ ՏԱԳՆԱՊԸ»

Ա.

Քանիցս ըսեր ենք, նորէն կ'ըսենք, թէ Հայ Երուսաղէմը «տազնապ» չունի: Վերոյիշեալ չակերտուած զոյգ բառերը՝ երկու զամեր են, միուած դազադին՝ այն մարդուն, եթէ կարելի է տակաւին զայն մարդ կոչել, որ Հայ Երուսաղէմի Միաբանութենէն միաձայնութեամբ վտարուելէ վերջ, փորձեց հայու և եկեղեցականի տնվայել և ամօթապարտ արարքով ամբաստանել Ս. Աթոռոյս Լուսարարապետ Գերաշնորհ Տ. Գարեգին Արքեպս. Գաղանճեանը, իբրև Յորդանանեան լրտես, Հրեայ կառավարութեան միջոցաւ զայն Երուսաղէմէն վտարել տալու նպատակով:

Հետևաբար Երուսաղէմի Հայոց Միաբանութիւն ոչ թէ «Տազնապ»՝ այլ իր հերոսական ողբերգութիւնը ապրեցաւ, պաշտպանելու իր դարաւոր իրաւունքն ու պատիւը կառավարութեան ոսնձգութեան դէմ: Այս առիթով նախ Երուսաղէմի Յունաց և Լատինաց զոյգ Պատրիարքները և Ս. Տեղեաց պահապան Կիւսթոսը բողոքեցին այս ապօրինի և սուտ ամբաստանութեան վրայ փորձուած վտարումին դէմ: Յետոյ ամբողջ քրիստոնեայ աշխարհը, Համաշխարհային Եկեղեցական Խորհուրդէն սկսեալ, ծառացան այս օրինազանց արարքին դէմ, քրիստոնեայ աշխարհի և մեր գոյութեան դարաւոր իրաւունքները պաշտպանելու համար: Սակայն ի՞նչ եղբերելի եղբերբզութիւն, Ամերիկայէն կարգ մը ազնուաշուքներ, աւելի ճիշդ՝ ոսկերարձներ, որոնք չեն դար մեր ցեղային ազնիւ ժառանգութենէն, միացան վտարուած աւազակին և զրպարտիչներուն, անամօթաբար ստորագրելով Սրբոց Յակօբեանց ժառանգութիւնը ծախելու ֆոնքաթը: Ի զուր չէ ըսուած թէ աղքատը եթէ հարստանայ, տակաւին կէս դար աղքատութիւն կը հոսի: Խեղճ մարդեր, որոնք իրենց հողեկան զերութեան մէջ ի վիճակի չեն եղած փոխելու յոյնիսկ իրենց մօրթը, զայն ընելով աւելի խարզած իրենց զործառնութիւններուն և հաշիւներուն մէջ: Ասոնց կարգին, Ս. Յակօբի իրաւունքը ծախելու զործին միացան ազնուաշուք կոչուածներու մեղքերու բռնակիրները և մէկ երկու անարժան Միաբաններ, որոնց անունները չենք ուզեր յիշել հոս, չպղծելու մեր սրբազան պայքարի ոգին, քով քովի եկան հարուածելու Հայոց դարաւոր իրաւունքը Երուսաղէմի մէջ, պաշտպանելու զոյգ մը և մժղնեայ մը: Միակ հայ եկեղեցականը, որ բողոքեց այս վտանգաւոր արարքին դէմ, նորին Ս. Օծութիւն Տ. Տ. Գարեգին Բ. Կիլիկիոյ Մեծի Տանն Կաթողիկոսը եղաւ:

Ո՛ւր էին մեր եկեղեցւոյ պատմութեանաւոր իշխանները և անոնց պատմութեանն ներքև ծուրած փիլոսոփիաներու մեծ մասը, որոնք տարիներով այս

սրբազան Հաստատութեան բարիքը վայելեցին: Հոս անցուցին իրենց ոսկեշող պատանութիւնը և երիտասարդութիւնը: Լեցուցին իրենց հոգին երազներով և յառաջադրութիւններով: Պատանութիւնը երազ է, աղօթք է և սլացք: Այդ երազներուն և աղօթքներուն մէջէն կազմուեցան Միաբանի և եկեղեցականի իրենց նկարագիրները և ղէրը այս Տանը և Հայ Եկեղեցւոյ հանդէպ: Դուք բուրդ ալ այն օրերուն ուխտեցիք ձեր կեանքի զինով ծառայելու և պաշտպանելու այս Հաստատութիւնը: Ո՞վ փշրեց ձեր հոգին, պէտք չունէիք ձեր պատկութեան վրէժը լուծելու կամ ձեր տարիներէ ի վեր այս Հաստատութեան չձառայելու ամօթը անգամ մը ևս յիշելու համար: Խնջ պէտք ունէիք անգամ մը ևս ծախելու ձեզ հոգիին եօթ անգամ փոշիացած կուսութիւնը:

Այսօր, կը հաւատամ, թէ կ'ողբան ձեր վրայ այս նուիրական Տանը երախտապարտ նախնիքները, որոնք ըրին իրենց կարելին, ի զին արեան և արջունքի Ս. Երկրին մէջ մեզի ապահովելու և կտակելու նուիրական այս ժառանգութիւնը, որ հակառակ ժամանակի ընթացքին ենթարկուած փոփոխութիւններու, տակաւին կրնայ մեզի երախտադիտութեան հրաւիրել անոնց սուրբ յիշատակին:

Հայ Երուսաղէմի պաշտպանութիւնը, տիեզերական Երուսաղէմի մէջ դասերով մեր ազգասիրութեան և հոգևոր զինուորութեան զերագոյն պարտականութիւնն է եղած: Այսօր ափսեւել քան երբեք պէտք է զիտակցինք մեր այդ դերին, որովհետև նոր օրերու հեռապատկերը Սուրբ Քաղաքին կը փնայ անստոյգ: Դժնդակ օրեր ճամբայ ելած են դէպի մեր հաւաքական գոյութեան ապառնին: Մեր Եկեղեցիի, մեր լեզուի և նուիրական սրբութիւններու աննահանջ, աշյամերժ և վայրագ պաշտամունքը՝ միակ դրօշակն է մեր բախտաւոր համախմբումին և գոյութեան: Հեռատես իմաստութեամբ պէտք է ջանանք իշխել մեր ապագային՝ ձեռնունայն չմնալու մեզի ապառնացող վտանգին առջև: Սակայն անայլով է մեր հաւատքը, որուն հրաշքը դարերէ ի վեր կատարուած է այս նուիրական յարկին մէջ: Հրաշք մը չէ՞ միթէ զարմանալի այն իրողութիւնը, որով ճակատագրին գէժ ամէն օր մաքառող այս ժողովուրդը, դարէ դար ամէն կողմէ վերջոտնուած, կրցած է սակայն պահել հոս՝ վշտին սրբութիւնը և յոյսին զօրութիւնը խորհրդաւորող այս սուրբ երկրին մէջ, իր դերն ու գիրքը հաւասար զիծի վրայ պահելով, աշխարհի ամենէն հօր և յառաջագէժ ազգերու կարդին: Իմաստութեան, բայց մանաւանդ աննկուն քաջութեան այս ոգին, որով անտէր է կանգնեց անթիւ պաշտպաններու մէջ, պաշտպաներ իր նուիրական իրաւունքները, զորս մեր ժողովուրդի հաւատքի զօրութիւնը ստացեր է քրիստոնէական այս տիեզերական կրօնաստանին մէջ:

Ս. Տեղեաց մէջ Հայ Եկեղեցւոյ և ժողովուրդի ունեցած ժառանգութիւնը նիւթական փառք մը չէ միայն, հակառակ որ անոր իւրաքանչիւր քարը, քարերու ընթացքին, մեր ժողովուրդին արժած է իր՝ ծանրութեամբ ոսկի: Ինչո՞վ, հետեւաբար, կարելի է փոխարինել կրօնական ջերմեռանդութեան այն ոգին, որուն հաստատուն սուրբ ծառին արմատները մարճուած կը սնանին այն հողին մէջ, որուն վրայ մեր Տէրը իր երկրաւոր առաքելութեան տարիները ապրեցաւ: Սիոնի բարձունքին թառած Ս. Յակոբեանց հոգևոր մենաստանը

Գրիստոնեայ Եկեղեցւոյ առաջին աթոռն է, պատուանդանը մեր Տիրոջ հոգեւոր և աշխարհիկ իշխանութեան: Արիւնով և արցունքով ուռած և փրփրած դարերու ընթացքին, Հայ Եկեղեցւոյ Սաղիմական այս Աթոռը մնացած է հաստատուն և անասանք չնորհւելի տիրանաւոր և ուխտապահ զաւակներուն, որոնք իբրեւ պահապաններ Աթոռը շրջապատող Սուրբ Տեղեաց և անոնց մէջ մեր ունեցած ազգային իրաւունքներուն, ըրեր են իրենց լաւագոյնը, միշտ վառ պահելով հոգիներու աշտանակին վրայ Աստուծոյ պաշտամունքին լոյսը:

Աւելին, Ս. Յակոբեանց ժառանգութիւնը վեհաշուք կազմի մըն է, որ դարերով իր գազաթը մխեր է ամպերու մէջ և մեր պատմութեան խորը, և իր հովանին տարածեր մեր ժողովուրդին վրայ: Ուխտի բարձունք մը, որուն շնորհաբաշխումին եկած են դարերով, հիւանդներ, ախտաժէտներ, խուլեր, համբեր, աւխտաւորներ, հաւատք և ոյժ հայցելու, սփոփելու իրենց թախճոտ հոգիները: Պիտի թելադրէի որ անմիջ հովերէն պաղ առած եւ անկողին թոյնով մեր բարեկարգիկներն ալ գային՝ բուժում խնդրելու իրենց ճարիմերու հիւանդութեան:

Տակաւին, Ս. Յակոբեանց այս Աթոռը, իբրեւ նուիրական մէկ ճիւղը Հայ Եկեղեցւոյ և առաջին պատուանդանը մեր Տիրոջ հոգեւոր իշխանութեան սրբաշան այս քաղաքին մէջ, դարերով իրեն քաշած է հոգիները շերմեռանդ հաւատացեալներու: Հայաստան աշխարհի բոլոր հուներէն ուխտաւորութեան ալիքները, ծովու ալիքներու պէս, իրենց շերմեռանդ համբոյրներով սրբեր ու մաքրեր են քարերը այս Հաստատութեան, դնելով իրենց հոգիին պատկերը ալիք քարերուն վրայ և նուիրաբերման զանձերը անոր ծոցին մէջ:

Սուրբ Երկրի մէջ, Երուսաղէմի վարդապետ ամէն բանէ առաջ վանական զինուոր մըն է, որոշ պարտաւորութիւններով, որոնց մէկ վարեւոր մասը նպաստն է Ս. Տեղեաց իրաւանց պաշտպանութեան: Ս. Յակոբայ բնմէն կարգ առնող ամէն վարդապետ իր աւխտին մէջ կարեւոր տեղ կու տայ այս պարտքին: Երուսաղէմի Առաքելական Աթոռը, իբրեւ երկրորդ կարեւոր սրբավայրը Հայ Եկեղեցւոյ, պահած է դարերով իր տարօրէն ամուր կշիռը Հայ ժողովուրդի սրտին ինչպէս մտքին վրայ, մնալով մեր արտասահմանեան կրօնական ամենէն շերմ և կենդանի կուռանը: Ի մտի պէտք ենք ունենալ որ Հայ ժողովուրդը Հայրէքէն դուրս ոչ միայն այսօր, այլ նոյնիսկ անցեալի մէջ չէ ունեցած սրբավայր մը, որ կարենար հաւասարիլ Երուսաղէմի Ս. Յակոբեանց վանքին, որ քրիստոնէութեան առաջին եպիսկոպոսապետին՝ Յակոբոս Տեառնեղբոր պատմական Աթոռն է հաստատուած հոն՝ ուր առաջին անգամ մեր Տէրը զբաւ իր արքայական զահր: Պատմութեան փոթորիկները չեն կրցած խախտել անոր պատուանդանը, որովհետեւ անիկա սուրբ է և կը նայի յաւիտենականութեան:

Տրամալեզցօրէն, շանթերու, փոթորիկներու, դէշ օրերու, ամէն կարգի թշնամութեանց դէմ յաղթապանծ այս կաղնիին ի տես, մարդեր կան, որոնք փոխան հրճուելու, սիրտ կը պլտորեն: Կաղնին, զոր Հայուն իրական աստուածաբարեալները տնկեր են Սիոնի բարձունքին, որ բողբոջեր է Հայ ժողովուրդի սրտին մէջ, աներ է Հայոց պատմութեան ամենէն մութ օրերուն, եօթնակարան զաճաճներէն դառ առնելու պէտք չունի: Կան յաւակնոտներ, որոնք չեն գիտեր իրենց ո՞ր սխրագործութեան համար, կը պոռան թէ իրենք ալ բուսած

են Հայ Ժողովուրդի Ժողին մէջ և կը փորձեն կաշնիրն հետ չափուիլ իրենց հասակովը, որ սխտորի տունկի մը չափ ալ երկարած չէ, հակառակ տարիներու իրենց բաշխուած բարիքին: Ըսինք այս տխմարներուն, որոնք առանց իրենց զամբիւղին մէջ կտոր մը հաց ունենալու, ճամբայ ելած են նոր նուաճումներու, թէ Երուսաղէմը «տագնապ» չունի, հոն կրակ չկայ, հրէշներու կարիք չկայ, այլ ազատարար լուղորդներու, ջուր նետուած Յովնանը, այս պարագային՝ դիմակաւորը դուրս հանելու: Երուսաղէմի դէմ պայքարի մտած այս թշուառամիտները, արդէն իսկ ձախուելու դատապարտուած իրենց խոտոր արարքներով, կը կարծեն թէ պիտի կրնան ջուրը գինիի, սուտը ճշմարտութեան փոխել: Այս անգսպանակ կզակները չեն անդրադառնար որ նուիրական այս ժառանգութեան սպասաւորները, ովքեր ալ կոչուին անոնք, միակ ուխտ մը և պարտականութիւն մը ունին, ընելու իրենց կարելին, Աստուծոյ փառքին և ազգի պատուին համար մեր նախնիքներէն մեզի ժառանգ մնացած սրբազան այս Տունը պահելու բոլոր ներքին և արտաքին սպառնալիքներէն:

Մեր խորին համոզումն է, որ Հաստատութեան ոգիին թշնամիներն են բոլոր անոնք՝ որոնք կը փորձեն մրոտել այս փառաւոր ժառանգութիւնը և անոր արի արանց սպասաւորները: Իսկ աւելի թշուառամիտները անոնք՝ որոնք ներքին խաղաղութիւնը վրդովող այդպիսի վիճակ մը չեղած պարագային, ինչպէս է այժմ, իրենց յատուկ զգացումներէ մղուած, կ'ուզեն բոլորովին հակառակը հաւատացնել հանրային զգացումին: Սակայն ի վերջոյ յիշերուուն հանդուրժելու համբերութիւնը, նոյնիսկ սուրբերու մօտ, չափ մը ունի, հակառակ իրենց հոգիներու մթերքին: Մեղքը, նոյնիսկ շղարշով զգեստուոր, պարտի իր կշիռը ունենալ խղճմտանքի նժարին: Ուղեղի տեղ մտղձամաշկ և մարմնի տեղ մեր ցեղային տիպարը եղծող շուքերուն դժուար է զգաստանալ. անոնք հոգէ պտուկներու նման տակաւին շատ պիտի եփին, ճաթելէ առաջ:

Հանրային կեանքի և դիրքի այս ողբերգութիւնները, որոնք ոչինչ ունին իրենց սեփական, որոնք միամիտներու կը ծախեն ապրանքներ՝ որոնց գինը չեն վճարած, կը խօսին արժէքներու մասին, որոնց պաշտպանութեան համար չեն տուած կաթիլ մը արիւն: Կուսակցութեան անուն կրողներ՝ դորս կը ճանշանանք իրենց անգործութենէն, որոնք ճպաւունքու նման հարուստներու շուրջ կը դառնան, կը փորձեն իրենց բազմաթիւ վրիպումներու կարգին, ըլլալ հանրային գործունէութեան խոյնեան, հանրային դիրքի առաքեալ: Հանրաքուէի դիմելու ձևով, կոչ կ'ընեն Կաթողիկոսին, վսեմաշուքներուն, որ իրենց հետ ըլլան քանդելու նոր Տրովադան, Երուսաղէմի Պատրիարքութիւնը: Կը ցաւինք իրենց գլուխներէն վիրաւոր այս խեղճ Աքիլլէսներուն վրայ: Ի վերջոյ, հաւնոցի այս սիրամարգները պէտք է գիտնան իրենց տարիներու եթէ ոչ փորձառութեանէն՝ զոնէ փորձանքներէն, թէ դուր կ'անցնի ամէն խաբկանք և յաւակնութիւն, և կը մնայ միայն վարտիքին խոնջանը, իբրև նշան անայրութեան և թշուառութեան:

Շուրջ երեսուն տարիներ առաջ, նորէն ազմուկ կար Երուսաղէմի մէջն ու շուրջը: Կը վազէին, կը ճչային ձառագէմ և ազմաթաթաւ մարդեր, երկար ու կարճ մօրուքներով, փողոցներուն մէջէն սրբազան քաղաքին, ափ առնելով

պետական պաշտոնատուները, երկարելով իրենց ձեռքերն ու դունչները մինչև Ամերիկա, մինչև Ս. Էյլիսթին: Կը վազէին ուսանացատ, վրէժխնդիր, նախանձաւառ, յարձակելու մարդու մը գէմ՝ որ Աթոռին նեղ օրերուն, 1949-1956, ըրած էր իր կարելին, պաշտպանելու Երուսաղէմի Աթոռը քաղաքական և տնտեսական մարգերուն մէջ, տեղ բանալու անորակելի և մտքով անհաստատ մարդու մը: Բոլորս ալ զիտենք թէ ինչ եղաւ արդիւնքը այս տրամայեղձ և վայրերան թշուառամիտներուն:

Այսօր նորէն, դժբախտաբար, սրուած են ակռաները պաշտպանելու գող մը, ստախոս մը, լիւր մը, որ չէ ուզած հնազանդիլ նոյնիսկ Նորին Ս. Օծուածեան, Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի գոյզ հրահանգներուն, հեռանալու համար Երուսաղէմէն, ապաւինած Մուկեանի մը և անոր անդիմադիծ աղջկան պաշտպանութեան: (Այս սիրաբանական տրամային պատմութիւնը յետոյ, իր պատկերազարդ գունազեղութեամբ, Երուսաղէմէն մինչև Բեթրաւ) Տակաւին պիտի խօսինք, այս Խմբագրականներու շարքի ընթացքին, մարդերու մասին՝ որոնք կը փորձեն շնչանեղձ ընել ճշմարտութիւնը: Պատճառը այս Յուդայականութեան՝ Երեսուն արծաթը, որ, ինչպէս ըսած ենք, լայնափեռիկ բացած է ազատութեանները թրջաբարոյ Պողոսեաններուն և կուսակցական կարգ մը մտաբանականներու: Մեզի ծանօթ են նիւթին այդ գերիները, որոնք պատրաստ են գիրուածութեամբ դաշնակցելու ամէն չարիքի, շատցնելու համար մետաղի այդ կտորները իրենց պարապ հողիներուն և լայն գրպաններուն մէջ: Իր անձը անամօթաբար ծախողին ճշգրտօրէն որակող բառ մը չունինք մեր լեզուին մէջ: Թուրքերը ունին զայն, բայց կը դժուարանանք հոս գրելու:

Միւրելի «Արեւ» և Արեւաններ, մեր մամուլի պատմութեան մէջ տակաւին չեն եղած խմբագիրներ, պղծաշուրթն և ձառագէմ, դարշաբան և զագրելի, աղբասուն և խեղաբարոյ, տուած ինքզինքնուն այսքան վայրահաճ ազատութիւն, մրոտելու համար անձեր, հնարուած սուտերու վրայ, հարկադրուած ստամոքսի թելադրանքներէն: Ի վերջոյ պէտք է ապրիլ, նոյնիսկ խոցերու առջև նետուած եղջիւրէն, նման Աւետարանի Անառակիմ: Այս թշուառամիտները, ծանօթ մեր Ժողովուրդի Եկարութիւններուն, որ սուտեր կլլելու և պլտոր ջուրերէն խմելու յօժարամտութիւնը ունի յաճախ, անխղճօրէն կը փչեն իրենց տոկոսը, նուազելով ամօթալի եղանակներ:

«Ձէրն չէին յայտ առնէր», երբ կը գրէր Ե. դարու մեր անմահ Եզնիկ Կողբացի մեծանուն վարդապետը, մտքէն կ'անցընէր արգեօք որ օր մը իր դիալէկտիկայով պիտի պատկերաւորէր միքսմոնի կոչուած հիւանդութեան տեսութիւնը, որ ուրիշ բան չէ բայց ախտաբանական ձգտում մը, գիտակցական և կամովին սուտեր յերկրելու: Միքսմոնը կը հաւատայ աւելի իր հնարած սուտերուն քան իրականութեան: Մօրոսութեան դացող այս կարգի ստաբանները տարօրինակ հաճոյք մը կը զգան հէքիաթներ նիւթելով: Երեւակայութիւնը թել կու տայ, բերանն ալ կը մանէ, իսկ իրենք ալ կը յափշտակուին իրենց հիւսած սուտերով, նոյնիսկ առանց գիտնալու թէ անոնցմէ ո՞րը ճիշդ է և որը սուտ:

Արգահատելիներ, որովհետեւ զազաւարի և կեանքի կռիւին մէջ մաքա-

ռելիէ առաջ յաղթուողներ եղան և զիտեն փոստնք ասիկա, և այժմ անպատիւ ձեռնարկներու կը դիմեն, սեանկացած ոչ թէ վաճառականներու, որովհետև իրենց կեանքին մէջ վաճառելու բան մը չեն ունեցած, եղկելիութենէն զատ, այլ ձեռնածուներու նման, որոնք իրենց բախտը ուրիշներէն կը սպասեն, հլու կամակատար ըլլալէ վերջ անոնց զթաստութեան, որ Եկեղեցւոյ պնակին մէջ լուսա մը դնելէ աւելի ծախու առած է իրենց ամօթը:

Իրենց անկարողութեան տրտում զիտակցութիւնը չ'ընկճեր զիրենք: Ուրիշ ի՞նչ կը մնայ իրենց ընելու, եթէ ոչ արտաքինապէս խորխտանալ իրենց խեղճութեանը մէջ, զունաթափ և զագրելի: Անոնց սորվածը կեանքէն եղած է պնակալէզութիւն, շահախղիբ ու շնական, զոհհիկ կեղծաւորութիւններու դիւրին և շահաբեր կարծուած արհեստը: Ուղեցին մտքի մարդեր, հերոսներ և առաջնորդներ ըլլալ, բայց մնացին կէս ճամբան:

Մենք մեր այս արտայայտութիւններուն մէջ չունինք անձնական շահախղիբ նկատումներ, վերապահումներ, վախկոտ ու վատ զգուշաւորութիւններ, գերծ մանաւանդ խժգուժ, հասարակ տեղիքներէն և արծաթի ձայնէն զզլիած զրշակներու անորակելի և ստրուկ սովեստութիւններէն, չըսելու համար լրբաբանութիւններէն: Պիտի չվարանինք արդարութեան և մաքրագործումի ճամբուն մէջ ըլլալու վճռական և անթոյլատու՝ բոլոր որձևէզութիւններու նկատմամբ: Որոշեր ենք մերկացնել բոլոր ամբարիշտները, մորթագերծ ընել Փյշտացիները, դրամի կաւատները, Միմոնականները, տակաւին ազնուաշուք կարծուածները, որպէսզի երևան անոնք մեր ժողովուրդի պղտոր աչքերուն, սրպէսզի ամրապնդուի կրօնական և ազգային առաքինութիւններու խախուտ հաւատարմութիւնը:

Պիտի մտրակենք իրենց ոսկեզօծ պատմաճաններուն մէջ սոնքացող և յլիացած ազնուականները, այսինքն մամոնայի բռնակիրները, խանգարելու համար անոնց ֆշացող մարտողութիւնը: Պիտի չխնայենք կեղծիքի և սուտի արհեստաւորներուն, յարգուած խաչագողներուն, ամբոխին միամիտ բնագոյները շահագործող դիմակաւորներուն, մութին մէջ պահուրտող նենգութեան և սագրանքի միջնորդներուն:

Մեր Խմբագրականներու այս շարքը պիտի անդրադառնայ նոյնպէս 1955ի ողբերգութեան, որ մեր ժողովուրդի հողին և Հայ Եկեղեցին երկու մասերու բաժնեց: Պիտի խօսինք անկէ անմիջապէս վերջ եղող տրտմայեղճութեան, ճիրան-Եղիշէի պայքարի մասին, որ իր թափը առաւ վերոյիշեալ թուականին, որովհետև զխաւոր դերակատարները նոյն անձերն էին: Ըսի թէ պիտի չխնայեմ ոչ ոքի, որովհետև ազգի և Եկեղեցիի շահը վեր է ամէն բանէ:

(Շարունակելի՝ 1)

Ե.